

USPOREDBA SOCIO-EKONOMSKIH OBILJEŽJA OBITELJI DJECE S POREMEĆAJEM U PONAŠANJU I ONIH BEZ TAKVIH POREMEĆAJA

ZORA ITKOVIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 37.015.4:33
Prethodno priopćenje
Preliminary report

Primljeno
: 1997-11-05
Received

U članku se izlažu neki aspekti strukture obitelji djece s poremećajima u ponašanju i djece bez takvih poremećaja, te iznosi usporedba socio-ekonomskih obilježja ovih obitelji. Osnova istraživanja je hipoteza da socio-ekonomski status obitelji ima značajan utjecaj na ponašanje djeteta, odnosno da od vrste obiteljske zajednice ovisi prilagodjenost djeteta socijalnoj sredini, a misli se prije svega na stabilnost obiteljskih odnosa i tipove obiteljskih veza (ljubav, nježnost, autoritet), položaj obitelji u društvu i obiteljsku kulturu. Zato se detaljnije ispituje povezanost poremećaja u ponašanju djeteta sa stanjem u obitelji. Prikazuju se oni oblici strukture obitelji i obiteljskih odnosa koji neposredno utječu na socijalizaciju djeteta, pri čemu se koriste metoda analize pedagoške dokumentacije i metoda anketiranja.

Rezultati istraživanja su potvrdili hipotezu o boljoj socijalnoj prilagodjenosti djece u obiteljima s boljim socio-ekonomskim statusom, odnosno s boljim uvjetima unutar obiteljskog kruga, što se odnosi prije svega na materijalni položaj obitelji, edukativnu razinu roditelja, interes roditelja za uspjeh djeteta u školi, te pristup odgoju sa stajališta komunikacijskih veza između djece i roditelja.

Temeljem dobivenih rezultata izvodi se zaključak o postojanju uske povezanosti obiteljskog statusa s poremećajem u ponašanju djeteta.

KLJUČNE RIJEČI: obitelj, obiteljska kultura, dijete, socijalizacija

Uvod

Hipoteza o uskoj povezanosti ponašanja djeteta sa socio-ekonomskim obilježjem obitelji nije slučajna. Obiteljski život prva je škola socijalnog učenja djeteta i razvoja njegove ličnosti. "Ako dijete raste u atmosferi u kojoj se poštuje ličnost svih članova obitelji, ima više mogućnosti da se i samo razvije kao ličnost" (Potočnjak, 1986, 16.). Zašto su nam onda potrebni novi dokazi o tome? Vjerojatno zato što iz dana u dan raste broj djece koja pokazuju poremećaj u ponašanju za koji u najvećoj mjeri snosi odgovornost njihova primarna socijalna zajednica - obitelj.

Provedene su stotine istraživanja koja pokazuju kako način na koji roditelji postupaju s djecom - bilo da je riječ o strogoj disciplini ili empatiji i razumijevanju - ima duboke i trajne posljedice na ponašanje djeteta. Nedavno su se pojavili konkretni podaci koji pokazuju da su dobro prilagođeni roditelji silna pogodnost za djetetov razvoj. O tome rječito govori Margaret Mead ističući obitelj kao instituciju kojoj dugujemo čovječnost (u: Golubović, 1981, 63).

Ispitivanje C. Hoovenove i J. Gottmana sa *University of Washington* o tome kako roditelji postupaju s djecom, ukazalo je da socijalno prilagođeniji roditelji u braku iskazuju više učinkovitosti u pomaganju djeci u njihovu socijalnom sazrijevanju (Hooven, Gottman, 1994, 53-78.). Istraživanje ukazuje na najčešće odgojne stilove socijalno nesposobnih roditelja:

– **Potpuno ignoriranje osjećaja djeteta.** Roditelji ne obraćaju pozornost djetetovim osjećajima i drže da će njegovo ponašanje uzrokovano neugodnom situacijom proći samo od sebe. Oni se ne nastoje u takvim trenucima približiti djetetu i pomoći mu prevladati tu situaciju, i na taj način pružiti mu lekciju u području socijalne sposobnosti;

– **Pretjerana popustljivost.** Roditelji na svaki način pokušavaju smiriti uzrujanost djeteta, nerijetko se koristeći cjenjkanjem ili mitom kako bi naveli dijete da prestane biti tužno ili ljutito;

– **Pokazivanje prijezira i nepoštovanja prema djetetovim osjećajima.** Takvi roditelji najčešće ne pokazuju nikakvo odobravanje, grubi su i u kritiziranju i u kažnjavanju. Svaki djetetov pokušaj iznošenja vlastitog stava strogo sankcioniraju.

Našim istraživanjem pokušali smo ustanoviti razliku između komunikacijskog odgojnog stila roditelja djece s poremećajima u ponašanju i djece bez takvih poremećaja, te izvršiti usporedbu socio-ekonomskih obilježja njihovih obitelji. Pretpostavili smo da djeca koja žive u boljim socio-ekonomskim prilikama i koja više komuniciraju sa svojim roditeljima pokazuju više optimizma i samopouzdanja. To potvrđuju mnoga istraživanja koja su proučavala strukturu

i odnose u obitelji. Tako na primjer Dubravka Maleš iznosi da obitelj može uspješno obaviti svoju funkciju odgoja, obučavanja i emocionalnog instruktora djeteta samo ako za to postoje uvjeti unutar obiteljskog kruga, a njih čine kulturni, psihološki i sociološki čimbenici obiteljske atmosfere, zajedno s ličnošću, odnosima i ponašanjem svakog od roditelja i ostalih članova obitelji (Maleš, 1984, 187-196).

Ovaj istraživački rad sastavni je dio programa prevencije zloupotrebe droga odgojem, odnosno rezultat naših nastojanja da sa studentima nastavničkih zanimanja analiziramo čimbenike koji mogu pomoći u planiranju preventivnih aktivnosti u školi. Ukazujući na obitelj kao važan čimbenik socijalizacije djeteta upozorava se na značenje socijalnog miljea djeteta odnosno ističe potreba educiranja novog tipa školskih pedagoga *streetworker-a* koji svoj interes i djelatnost neće usmjeravati samo na učenika u školi, već i na cjelokupnu sredinu u kojoj dijete živi.¹

Definicija problema

Polazimo od pretpostavke da dobro strukturirana obitelj s prosječnim i iznadprosječnim socio-ekonomskim obilježjima pozitivno utječu na socijalizaciju djeteta, za razliku od loše strukturirane obitelji s ispodprosječnim socio-ekonomskim obilježjima, koja najčešće daje djetetu negativne socijalizacijske poduke koje ga mogu lako odvesti na put neprilagođenog ponašanja, kasnije kriminala.

Pojam *socijalizacija* koristimo za označavanje ponašanja koje može biti željeno (koje se očituje u pridržavanju socijalnih normi, tj. onih obrazaca ponašanja koji se u zajednici smatraju ispravnima, odnosno moralnima) ili devijantno, do kojeg dolazi ili zbog jakih dispozicija za takvo ponašanje ili zbog antagonističkih odgojnih utjecaja.

Devijantno ponašanje definirali smo kao **poremećaj u ponašanju** koji izlazi iz okvira općeprihvaćenih normi ponašanja zajednice, i koji se negativno odražava na razvitak mladog čovjeka.

Kod *socio-ekonomskih* obilježja obitelji istražili smo: strukturu obitelji (cjelovita, razvedeni roditelji); edukativni status roditelja; materijalni status obitelji; interes roditelja za djetetov uspjeh u školi; komunikaciju u obitelji.

¹ Čitatelje upućujemo na longitudinalnu studiju provedenu na 870 djece u New Yorku, praćenih od osme do tridesete godine, prikazanu pod nazivom "Kako odgojiti nasilnika" u kojoj se iznose mnoge posljedice ponašanja djeteta, ali i odraslog čovjeka, zbog neprimjerena odnosa roditelj-dijete (Heuseman, Eron, Warnicke-Yamcl, 1987, 57-73).

Mada postoje mnogi uzroci izvan obitelji koji utječu na ponašanje djeteta, držimo da obitelj u tome ima odlučujuću i nezamjenjivu ulogu. U obitelji koja je stabilna i koja nudi osjećaj topline i sigurnosti, veća je vjerojatnost da će se dijete identificirati sa svojim roditeljima i sukladno tome razviti društveno prihvatljivo ponašanje.

Cilji i zadaci istraživanja

Istraživanjem smo željeli ustanoviti utjecaj obitelji na ponašanje djeteta, odnosno utvrditi da li postoje razlike u socio-ekonomskim obilježjima obitelji djece s poremećajima u ponašanju i djece bez takvih poremećaja.

Iz postavljenoga cilja izveli smo zadatke:

1. Utvrditi postoji li razlika u strukturi obitelji djece s poremećajima u ponašanju i djece bez poremećaja u ponašanju.

2. Utvrditi postoji li razlika u edukativnom statusu roditelja djece s poremećajima u ponašanju i djece bez poremećaja ponašanja.

3. Utvrditi postoji li razlika u materijalnom statusu obitelji navedenih dviju skupina djece.

4. Utvrditi koliko se roditelji interesiraju za uspjeh svoje djece u školi, te koliko su zaslužni za njihov (ne)uspjeh.

5. Utvrditi koliko djeca iz obje skupine razgovaraju sa svojim roditeljima o problemima koji ih muče i koji su razlozi koji to onemogućuju.

6. Ispitati mišljenje djece o obitelji.

Hipoteze

Postavili smo osnovnu hipotezu da socio-ekonomski status obitelji ima značajan utjecaj na ponašanje djeteta, odnosno da postoji značajna razlika u obiteljskoj komunikaciji djece s poremećajima u ponašanju i djece bez poremećaja u ponašanju.

Postavljene pomoćne hipoteze odnosile su se na ostale zadatke istraživanja:

1. Zaštićena djeca u obitelji pokazuju mnogo manje poremećaja u ponašanju od nezaštićene djece u obitelji;

2. Edukativna struktura obitelji i materijalne mogućnosti su povoljnije kod djece bez poremećaja u ponašanju.

3. Roditelji djece bez poremećaja u ponašanju se više interesiraju za njihov školski uspjeh;

4. Roditelji djece bez poremećaja u ponašanju više razgovaraju sa djetetom o njihovim problemima i ciljevima u životu;

5. Socijalno i emocionalno zaštićenija djeca u obitelji izgrađuju pozitivniji stav o obitelji nego djeca bez takve zaštite.

Metode istraživanja i instrumenti

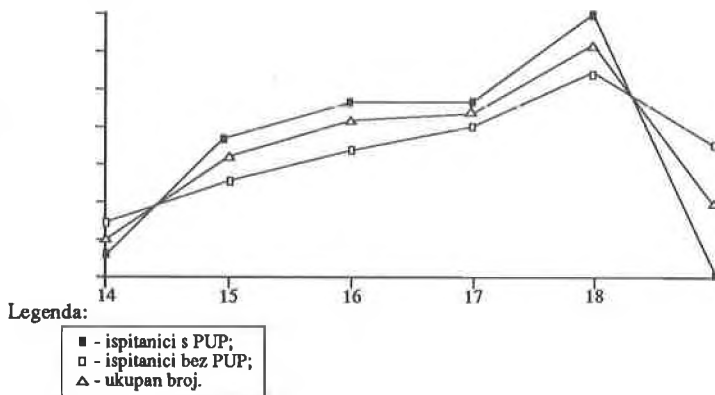
Koristili smo metodu analize pedagoške dokumentacije i metodu anketiranja. Od dokumentacije smo koristili dosjeee iz Centra za odgoj iz Zadra. Anketni upitnik koji smo primijenili sastojao se od 28 pitanja otvorenog i zatvorenog tipa. Svi ispitanici su prethodno informirani o problemu koji smo istraživali.

Uzorak

Istraživanjem je obuhvaćeno 60 ispitanika, 30 stacioniranih u Centru za odgoj Zadar i 30 odličnih učenika gimnazije "Juraj Baraković" Zadar. Prosječna dob ispitanika bila je između 14 i 18 godina.

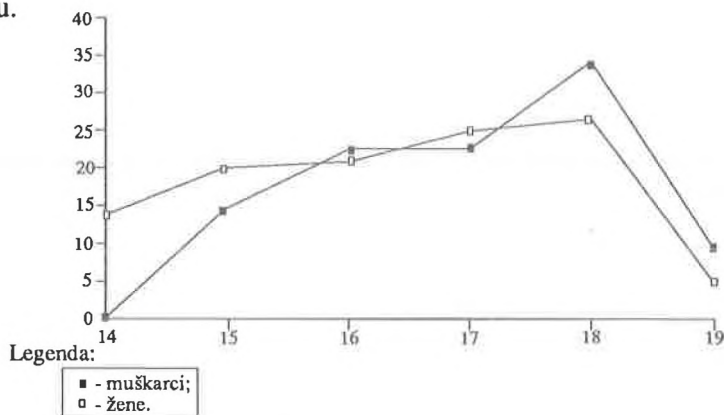
Rezultati i analiza

Prikaz uzorka

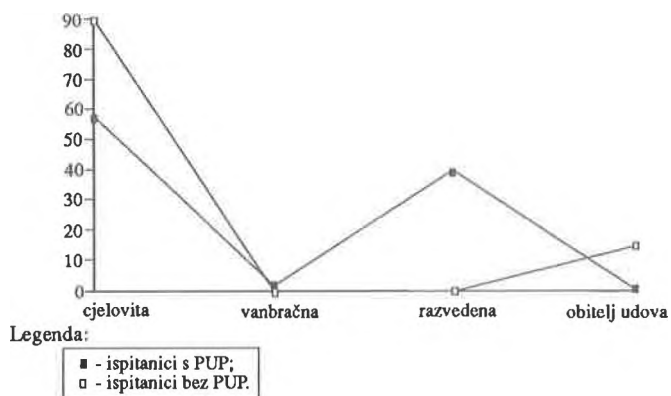
Grafikon 1. Prikaz strukture ispitanika prema kronološkoj dobi

Iz grafikona je vidljivo da je uzorak bio ujednačen prema dobi ispitanika - svaka dobna skupina ima približan broj ispitanika, kako skupina mladih s poremećajem u ponašanju tako i skupina bez poremećaja, s izuzetkom skupine devetnaestogodišnjaka u kojoj nije bilo niti jednog ispitanika s poremećajem u ponašanju.

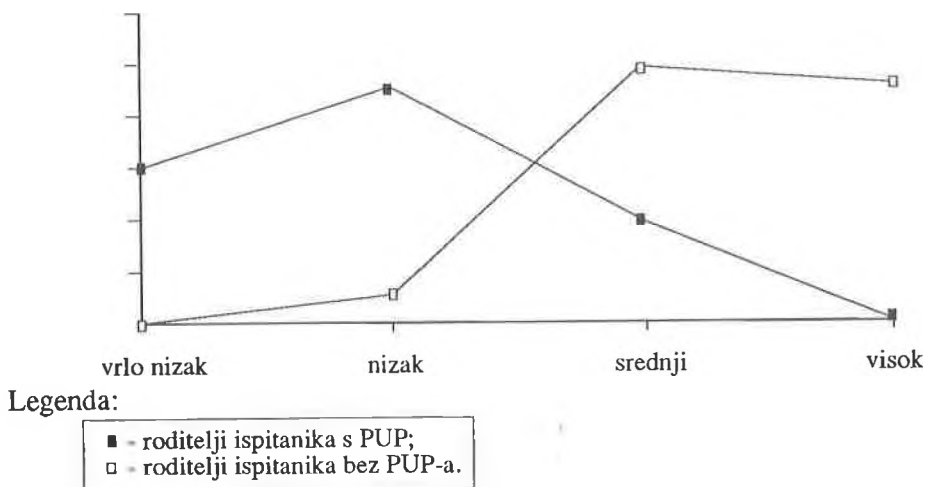
Grafikon 2. Usporedni prikaz strukture ispitanika prema spolu i dobi

Istraživanjem je obuhvaćeno više muškaraca nego žena jer je znatno veći broj muške mladeži koja pokazuje poremećaje u ponašanju nego ženske mladeži.

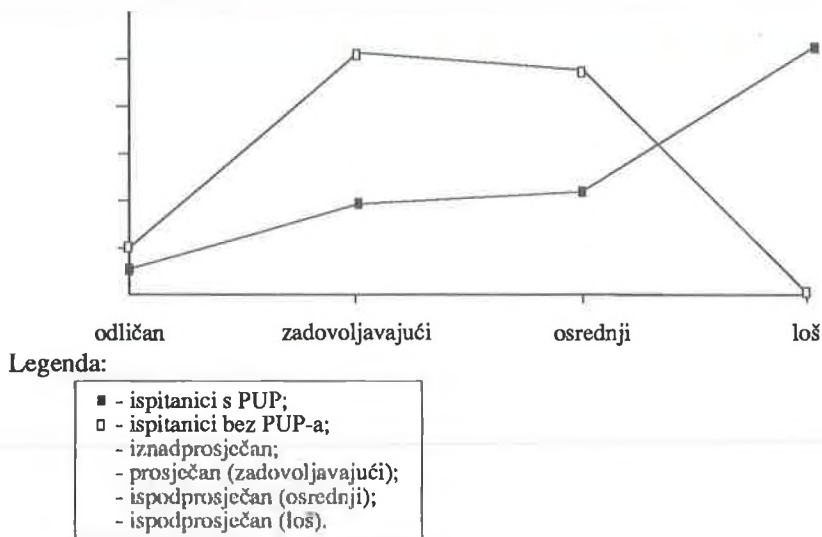
Grafikon 3. Prikaz cjelovitosti obitelji djece s PUP i bez PUP-a (poremećaja u ponašanju)

Zapazili smo razliku u strukturi obitelji između djece s poremećajima u ponašanju i djece koja su pokazala dobru socijalnu prilagođenost: dok je 50% djece s poremećajima u ponašanju bilo iz necjelovitih obitelji, čak 90% dobro socijalno prilagođene djece bili su iz cjelovitih obiteljskih zajednica. Preko 20% djece s poremećajem u ponašanju bilo je iz razvedenih brakova, dok smo ustanovili jedan slučaj razvoda roditelja u drugoj skupini dobro socijalno prilagođene djece.

Grafikon 4. Prikaz edukativnog statusa roditelja ispitanika

Edukativni status definirali smo stupnjem stručne spreme roditelja: bez završene škole - vrlo nizak; sa završenom osnovnom školom - nizak; sa završenom srednjom školom - srednji; sa završenom višom i visokom školom - visok. Ustanovili smo da postoji značajna razlika u obrazovnom statusu roditelja ispitanika s poremećajem u ponašanju i ispitanika bez poremećaja. Dok je u skupini djece s poremećajem u ponašanju najviše nisko obrazovanih roditelja, čak 43% roditelja djece bez poremećaja u ponašanju imaju visoki obrazovni status. Postoji značajna razlika u broju djece prema edukativnom statusu roditelja: roditelji nižeg edukativnog statusa imaju veći broj djece od roditelja visoka obrazovnog statusa, koji imaju jedno do dvoje djece.

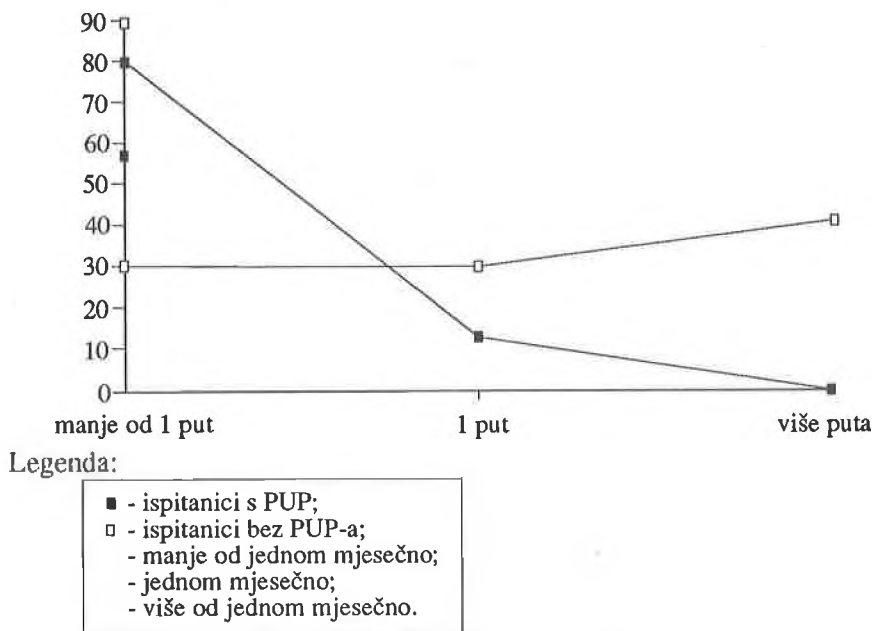
Grafikon 5. Prikaz materijalnog statusa obitelji obje grupe ispitanika

Postoji značajna razlika u materijalnom statusu obitelji djece s poremećajima u ponašanju i djece koja ne pokazuju takve poremećaje. Djeca koja pokazuju izrazite poremećaje u ponašanju žive u većini u obiteljima s ispodprosječnim materijalnim statusom, a mali postotak živi u prosječnim ili iznadprosječnim materijalnim uvjetima, za razliku od djece koja ne pokazuju poremećaje ponašanja, a koja žive u prosječnim i iznadprosječnim okolnostima.

Interes roditelja za uspjeh u školi

Interes roditelja za uspjeh djeteta u školi pokazatelj je u kojoj mjeri roditelj ispunjava svoju zadaću odgovornog roditeljstva. Do ovih podataka došli smo analizom evidencije o informativnim razgovorima roditelja s razrednikom i njihovim dolascima na roditeljske sastanke. Dolazak roditelja u školu svrstali smo prema učestalosti u tri kategorije:

- Dolazi u školu jednom mjesečno,
- Dolazi u školu više od jednom mjesečno,
- Dolazi u školu manje od jednom mjesečno.

Grafikon 6. *Interes roditelja za uspjeh djeteta u školi*

Nije teško zaključiti da se briga za razvoj djeteta, koju u većem postotku pokazuju roditelji djece bez poremećaja u ponašanju, odrazila na učinkovitost djeteta u svladavanju školskih obveza.

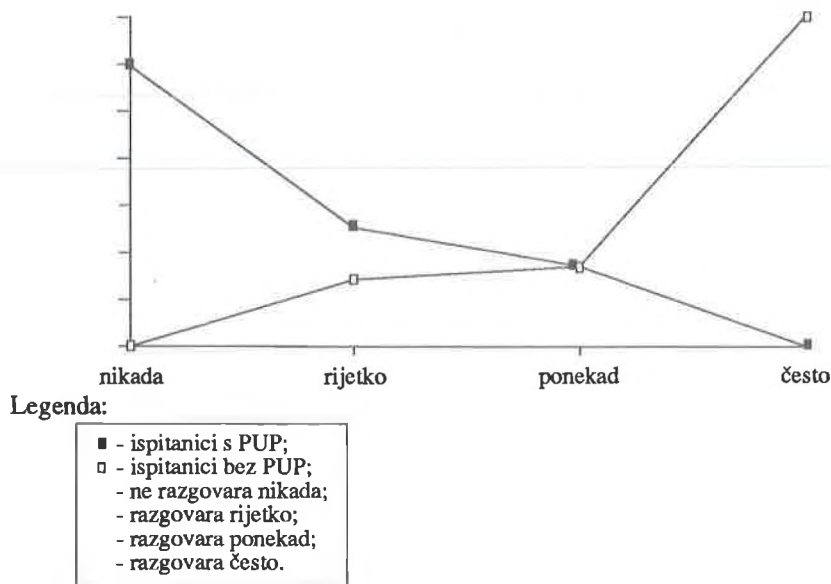
Komunikacija u obitelji

Komunikaciju u obitelji pokušali smo doznati pomoću rezultata anketiranja ispitanika obje skupine. Rezultati su pokazali da je u skupini ispitanika s poremećajima u ponašanju najviše djece koja nisu u mogućnosti razgovarati sa svojim roditeljima o intimnim problemima: čak 60% ispitanika je odgovorilo da nikada ne razgovaraju o svojim problemima, 23,33% se izjasnilo da razgovaraju "rijetko", 16,67% ponekad, a niti jedan ispitanik nije izjavio da često razgovara sa svojim roditeljima o svojim problemima.

U skupini dobro socijalno prilagođenih ispitanika situacija je značajno različita: čak 70% ispitanika izjavljuje da često razgovara sa svojim roditeljima o svojim problemima, a ni jedan ispitanik nije izjavio da nikada ne

razgovara s roditeljima o svojim problemima. Komunikacija između roditelja i djeteta sigurno je doprinijela boljoj kvaliteti odnosa u obitelji, osjećaju zaštićenosti djeteta, kao i većoj motiviranosti za rad i želju da budu uspješni u školi. Komunikacija s roditeljima pomogla je u razvoju pozitivnih stavova djece o roditeljima i roditeljstvu: roditelji su prijatelji i žele da im pomognu.

I obrnuto: ispitanici s poremećajima u ponašanju nemaju osjećaj zaštićenosti i sigurnosti koji pomaže u svladavanju životnih prepreka.

Grafikon 7. Učestalost razgovora ispitanika s roditeljima o onome što ih muči ili što ih veseli

Na postavljeno pitanje s kojim roditeljem se bolje slažu, 53,33% ispitanika bez poremećaja u ponašanju izjavljuje da se podjednako dobro slažu s oba roditelja, za razliku od ispitanika s poremećajima u ponašanju koji se u većini "bolje slažu s majkom" i navode da osuđuju ponašanje roditelja, naročito konflikte u obitelji koji su gotovo svakodnevna pojava. Čak 86,67% ispitanika s poremećajima u ponašanju izjavilo je da ih roditelji fizički kažnjavaju, iskaljujući tako svoje nezadovoljstvo partnerskim odnosima.

Ispitanici s poremećajem u ponašanju u 63,33% slučajeva izjavljuju da više vremena provode s majkom nego s ocem, a podatak korespondira s izjavom ispitanika bez poremećaja u ponašanju koji su u 70% slučajeva izjavili da više vremena provode s majkom; da su podjednako s oba roditelja izjavilo je 25% ispitanika, a samo 10% iz obje skupine više vremena provodi s ocem. Podaci upozoravaju na dobrano uzdrman autoritet oca u suvremenoj obitelji, u čijoj odsutnosti majka preuzima njegovu ulogu koja joj po prirodi stvari nije namijenjena.

Na pitanje "Koji su najveći problemi u tvojoj obitelji?" djeca bez poremećaja u ponašanju ističu: previše posla i umora, bolest, nerazumijevanje i nedostatak novca. Djeca s poremećajima u ponašanju na prvo mjesto stavljaju česte svade između roditelja i ukućana općenito, alkoholizam, odsutnost oca i nepovjerenje prema djetetu. Čak 93,33% djece s poremećajem u ponašanju je izjavilo da ih roditelji nisu poticali na svladavanje teškoća u školskom učenju te da su roditelji doprinijeli njihovu neuspjehu u školi i životu.

Zaključak i preporuke

Istraživanje je pokazalo da djeca s poremećajem u ponašanju u većini potiču iz socio-ekonomski deprimiranih obitelji, te da u svojoj obitelji nemaju osjećaj socijalne zaštićenosti i sigurnosti, niti imaju roditelje koji im mogu biti dobri uzori identifikacije. Poremećaj u ponašanju često je posljedica takvih obiteljskih prilika, odnosno odgovor djeteta na nesigurnost i osjećajnu prazninu s kojom se ne zna niti može nositi.

Mada obitelj nije jedini čimbenik koji generira poremećeno ponašanje djeteta, činjenica je da u velikom postotku upravo djeca s poremećajima u ponašanju ne komuniciraju dovoljno sa svojim roditeljima, odnosno ne primaju dovoljno ljubavi, pažnje, nježnosti i razumijevanja u svojoj obitelji. Oni nerijetko žive u nesređenim obiteljskim prilikama s poremećenim odnosima između roditelja. Roditelji su im često razvedeni, opterećeni egzistencijalnim brigama, deficitarno obrazovani.

Ovo istraživanje je pokazalo da su djeca s poremećajem u ponašanju češće socijalno nezaštićena od djece koja nemaju takav poremećaj. Uz nezaštićenost se lako nadovezuje nesigurnost i vezanost djeteta za faktore izvan obitelji. Ukoliko su vanjski utjecaji negativni to povećava rizik za devijantno ponašanje djeteta i izgradnju socijalno neprihvatljivih stavova. Prema našem istraživanju, kod većine ispitanika s poremećajem u ponašanju izostala je komunikacijska veza između roditelja i djeteta kao i mehanizam pozitivne

identifikacije djeteta sa svojim roditeljima. A dijete bez pozitivnog uzora teže izgrađuje svoju ličnost, postaje povodljivije, kolebljivije i teže kontrolira svoje nagone.

Preporuke motivirane ovim istraživanjem nije teško uputiti. Ključ demografske obnove nije samo povećanje broja djece u obitelji, već osiguranje optimalnih uvjeta za rast i razvoj djeteta, u okviru kojih socijalnoj sigurnosti i edukaciji roditelja treba posvetiti mnogo više brige nego što je to danas uobičajeno.

Literatura

- GOLUBOVIĆ, Z. (1981): *Porodica kao ljudska zajednica*, Zagreb, Naprijed.
- HOOVEN, C. & GOTMAN, J. (1994): *The Family as a Metaemotion Culture*, Washington, Berstein Handbook of Preting.
- HEUSEMAN, L. R., ERON, L., WERNICKE-YARMEL, P. (1987): Intellectual Function and Aggression, *The Jurnal of Personality and Social Psihology*.
- MALEŠ, D. (1984): Psihosocijalni elementi pedagoške atmosfere u obitelji, Split, *Školski vjesnik*, 3-4.
- POTOČNJAK, B. (1986): *Uloga roditelja u odgoju djece*, Opatija, Otakar Keršovani.

*Zora Itković: A COMPARISON OF THE SOCIO-ECONOMIC
PROPERTIES OF FAMILIES WITH CHILDREN WITH
BEHAVIOURAL DISORDERS AND THOSE
WITHOUT THE SAID DISORDERS*

S u m m a r y

The author presents some aspects of the structure of families with children with behavioural disorders and those where this is not the case and gives a comparison of the socio-economic features of these families. The starting point of the research project was the hypothesis that the socio-economic status of the family has a significant influence on the behaviour of children, that is that the adaptability of the child to the social context depends on the nature of the family group. Here one has in mind the stability of family relationships and the types of family connections (love, gentleness, authority), the place of the family within society and the culture of the family. This is the reason that the author examines in details the connection between behavioural disorders in children and the state of the family. The article presents those forms of familial structure and familial relationships which directly influence the socialization of the child using the methods of analysing pedagogical documentation and sampling.

The results of the investigation confirmed the hypothesis that better social adaptation takes place with children in families with a higher socio-economic status and better conditions within the family circle as these pertain to the material conditions of the family, the educational level of the parents, the interest parents show for the child's school success and their access to bringing up their children in respect of the lines of communication between parents and children.

On the basis of the findings gathered during the investigation, the author concludes that there is a close connection between the status of the family and behavioural disorders in children.

KEY WORDS: family, familial culture, child, socialization